

Szente-Varga Mónika

Brazília az olimpia előtt

A tanulmány azt járja körbe, hogy a 21. század elején miért lett Brazília a feltörekvő államok egyik klasszikus példája, majd néhány évvel később hogyan válhatott olyan országgá, amelyet gazdasági és politikai válság sújt, s nemzetközi presztízse szertefoszlni látszik. A cikk a riói olimpia apropóján íródott, ezért kiemelten kezeli a sportot, ugyanakkor célja Brazília belső viszonyairól általános, bár szükségképpen vázlatos képet adni.

Kulcsszavak: feltörekvő állam, politikai válság, gazdasági tendenciák, energiaszektor, sport

Szente-Varga Mónika: *Brazil before the Olympics*

This essay investigates why Brazil could become one of the classic examples of emerging states at the beginning of the 21st century, and how it has recently turned into a country hit by economic and political crises, whose international prestige seems to be fading away. The article was written on the occasion of the Rio 2016 Summer Games, and therefore has a special emphasis on sports, yet, its main objective is to provide a general, though necessarily sketchy account on the inner conditions of Brazil.

Keywords: *emerging state, political crisis, economic tendencies, energy sector, sport*

Latin-Amerikában először 1968-ban volt olimpia: Mexikóban. Az első dél-amerikai olimpiai játékokra csaknem fél évszázaddal később, 2016-ban kerül sor; a rendező ország Brazília. A tanulmány az ország 21. századi társadalmi, politikai és gazdasági háttérét vázolja fel, mindeközben bemutatja azon tényezőket, amelyek képessé tették Brazíliát arra, hogy elnyerje az olimpia rendezési jogát. Ami 2009-ben sikerült, ma már valószínűleg nem következne be, mivel Brazília évek kemény munkájával szerzett nemzetközi presztízse szertefoszlni látszik. „*Olimpia a politikai összeomlás árnyékában*” (NOL, 2016. 03. 21.); „*Rio ötkarikás rémálma – már az is jó, ha tragédia nem történik*” (HVG, 2016. 05. 30.); „*Isten mégsem volt brazil – káosz az olimpia előtt*” (NOL, 2016. 04. 12.); „*Válság az olimpia előtt – riadót fújtak Rióban*” (NOL, 2016. 06. 25.) és sorolhatnánk még az ehhez hasonló cikkeket a sajtóból. Az utóbbi évek kedvezőtlen változásai és az ország előtt álló legfontosabb kihívások szintén az elemzés részét képezik. A tanulmány tematikus fejezetekből áll, amelyeket statisztikai adatokra, közvélemény-kutatásokra, illetve a nemzetközi és hazai szakirodalomból és sajtóból nyert információkra alapoztam.

Brazília több szempontból is eltér a többi latin-amerikai államtól. Gondoljunk például a portugál nyelvre és kultúrára! Különbözik a többiektől abban is, hogy nem hosszú fegyveres küzdelem árán vívta ki függetlenségét, hanem az 1820-as években békés úton érte el; hogy önálló államként köztársaság helyett császárság lett – utóbbi 1822 és 1889

között állt fenn –; s hogy a volt gyarmat a függetlenedés után nem szabadlódott fel kisebb egységekre, mint a négy spanyol alkirályság, amelyek helyén jelenleg több mint egy tucat ország található. A volt portugál terület egyben maradt, ezáltal Brazília Latin-Amerika legnagyobb országa: 8,5 millió négyzetkilométeres kiterjedésével a Földön az ötödik, csak Oroszország, Kanada, az Amerikai Egyesült Államok és Kína előzik meg. Brazília nagyobb Ausztráliánál, s szokták kontinensnyi államként is emlegetni, részben mérete, részben geostratégiai pozíciója miatt. Ecuador és Chile kivételével az összes dél-amerikai országgal szomszédos. A több mint 16 ezer km hosszú szárazföldi határ azonban nem összekötötte, hanem inkább elválasztotta a szomszédoktól, a határ menti részek ugyanis gyéren lakottak és gazdaságilag kihasználatlanok.¹

A lakosság a tengerparti sávban, elsősorban az ország délkeleti részében koncentrálódik. Itt található Brazília legnépesebb városai: a 20 milliós São Paulo és a volt főváros, Rio de Janeiro (12,9 millió). Számos kísérlet volt már arra, hogy a népesség területi eloszlásán változtassanak, például úgy, hogy az ország belső, kevésbé lakott részein alapítottak településeket. Ilyen volt az 1933-ban létrehozott Goiânia, amely Goiás helyett a hasonló nevű állam fővárosa lett, és jelenleg több mint 1 millió lakosa van, illetve az 1989-ben alapított, ma negyedmillió lelket számláló Palmas, az Amazónia szomszédságában fekvő Tocantins állam fővárosa. A legismertebb példa azonban az 1960-ban, Juscelino Kubitschek elnöksége alatt felavatott, futurisztikus Brazíliaváros. A Lúcio Costa és Oscar Niemeyer építészekhez köthető új főváros mára túlnőtt az eredeti terveken: az ország negyedik legnagyobb települése, több mint négymillió embernek ad otthont. A repülőgép alaprajzot – amelyet a felemelkedni, fejlődni szándékozó ország szimbólumának tekinthetünk – mára szegény-negyedek – *favelák* – gyűrűje veszi körül, mintegy megakadályozva ezzel a „felszállást”.

Társadalmi egyenlőtlenség

Braziliában az egy főre jutó GDP 15 800 dollár volt 2015-ben.² Ezzel a középmezőnyben, a 101. helyen végzett a CIA 230 országot tömörítő listáján. A fenti átlagérték azonban óriási különbségeket rejt. A brazil társadalom felső decilise a jövedelmek 41,67 százalékával rendelkezik, míg a legszegényebb alsó csak az 1,04 százalékával (2012).³ „Braziliában a szegénységnek színe van – a szegénység fekete.”⁴ Az elmaradottabb és iparilag fejletlenebb északi és északkeleti államok lakosságának többsége (68,9%) afroamerikai, illetve részben afrikai származású. A gazdagabb déli területek népessége csak 20,5 százalékban színes,⁵ Rio de Janeiro tehetősebb negyedei pedig „fehérek”, az afrobrazil lakosok arányát mindössze 7% körülre becsülik.⁶ Ugyanakkor a feketék és mulattok adják a brazil népes-

1 PROBÁLD Ferenc: *Amerika regionális földrajza*. Budapest, Trefort Kiadó, 2004. 313. o.

2 Magyarország: 26 000, Argentína 22 400 és Mexikó 18 500 dollár.

3 *Income share held by highest 10% - country ranking* [online]. Forrás: *IndexMundi* [2016. 06. 29.], és *Income share held by lowest 10% - country ranking* [online]. Forrás: *IndexMundi* [2016. 06. 29.]

4 Adam STEPAN, rendező-producer: *Wide Angle: Brazil in Black and White*. PBS, 2007. Paulo Paim afroamerikai brazil szenátor megjegyzése.

5 *Los negros son mayoría en el norte de Brasil y los blancos en el sur* [online]. 2013. 11. 06. Forrás: *El Nacional* (Venezuela) [2016. 06. 29.]

6 *Race in Brazil. Affirming a divide. Black Brazilians are much worse off than they should be. But what is the best way to remedy that?* [online], 2012. 01. 28. Forrás: *The Economist* [2016. 06. 29.]

ség 50,7 százalékát. Többen vannak, mint azok, akik fehérnek tartják magukat (47,7%), ugyanakkor a fehérek népességbeli részesedésüknél jóval nagyobb arányban vannak jelen az ország politikai, gazdasági vezetésében és tudományos életében. A feketéknek és színes lakosoknak (értve itt a mulattokat és egyéb, részben fekete brazilokat) csak töredéke jut el a felsőoktatási intézményekbe (2,2%).⁷ Mivel ez a változás nyilvánvaló gátja, kvótákat vezettek be.

A kvótatörvény kimondja, hogy az állami egyetemeken⁸ a helyek felét az állami közép-oktatásból kikerülő diákoknak kell fenntartani (a kevésbé tehető családok nem engedhetik meg maguknak a színvonalasabb, de igen drága magániskolákat). A kvóták esetében pedig figyelembe kell venni az adott terület etnikai összetételét. A törvényben foglaltak érvényesítésére a felsőoktatási intézmények szabad kezet kaptak. Van, ahol a fenntartott helyek egy részére úgynevezett fekete kvótát vezettek be. Ilyen például a brazíliai városi állami egyetem. Ott, ha valaki az utóbbi helyekre szeretne bejutni, azt kérvényeznie kell, illetve fényképet is készítenek róla. A fotó alapján bizottság dönt, hogy jogosult-e a „fekete” kvóta igénybevételére. Az ellenzők szerint „ez a politika nem fog egyenlőséghez vezetni a felsőoktatásban, viszont egy megosztott társadalmat eredményez majd, amely fehérekre és feketékre oszlik. [...] Brazília mindig is küzdött azért, hogy ne rassz által meghatározott társadalom legyen. Ezt a hagyományt az új törvényi szabályozás aláassa, mivel két, különböző jogokkal rendelkező csoportot hoz létre. És amikor ezt teszi, az egyiket óhatatlanul szembeállítja a másikkal.”⁹ Kérdés az is, hogy a hatóságok hol és minek alapján húzzák meg a vonalat a világ etnikailag talán legváltozatosabb lakosságával rendelkező Brazíliában. Ki „eléggé” színes és ki „túl” fehér?

A társadalmi egyenlőtlenségek és a szegénység mérséklését szolgálja a Bolsa Familia is, a világ legnagyobb szociális programja. Azok a rászoruló családok juthatnak rajta keresztül anyagi támogatáshoz, amelyek bizonyítani tudják, hogy gyerekeik rendszeresen iskolába járnak, illetve a kötelező védőoltásokat megkapták és bizonyos orvosi vizsgálatokon részt vettek. A támogatás révén „a családok a jelenbeli fogyasztásaikat a programból származó többletjövedelmekkel fedezni tudják, és a jövőbeli jövedelmek lehetőségét jelenti [az oktatás segítségével kialakítandó] humántőke-felhalmozás, azaz kitörést a krónikus szegénység csapdjából”.¹⁰

A társadalmi egyenlőtlenség hátráltatja a gazdasági fejlődést, ugyanakkor az állami politika – például újraelosztó tevékenysége révén – befolyásolhatja az egyenlőtlenség mértékét.¹¹ A Bolsa Familia tekintélyes szerepet játszott abban, hogy Lula elnöksége alatt (2003–2011) mintegy 20 millió brazilt sikerült kiemelni a mélyszegénységből. Továbbá javított a nők helyzetén is, hiszen a segélyhez személyre szóló kártyával lehet hozzájutni, ezt pedig főleg az anyák részére állítják ki a hatóságok. Számos nő ezáltal „saját” jövedelemhez jutott, ami valószínűleg nagyobb beleszólást enged számára a családi költségvetésbe

7 Taylor EVENSEN: *Affirmative Action in Brazil: Is Brazil a Racial Democracy?* [online], 2014. 02. 17. Forrás: Think Tanks and Civil Societies Program, University of Pennsylvania [2016. 06. 29.]

8 Ezek azért olyan népszerűek, mert nincsen tandíj, ugyanakkor magas színvonalat biztosítanak.

9 *Wide Angle: Brazil in Black and White*, i. m.

10 RICZ Judit: *A fejlődés új paradigmája*. Debrecen, Debreceni Egyetem, Közgazdaságtudományi Doktori Iskola, doktori értekezés, 2008. 145. o.

11 ARTNER Annamária: A perifériás fejlődés anatómiájához – Brazília. *Eszmélet*, 25. évf., 98. szám, 2013, 80. o.

és egyéb döntésekbe. A programnak ugyanakkor bírálói is akadnak, akik politikai eszközt látnak benne: szavazatszerzési módszernek tartják, illetve úgy vélik, a Bolsa Familia nem csökkenti a szegénységet, a nélkülözőket ugyanis az államtól teszi függővé, ahelyett, hogy talpra állítaná.¹² Ez egyrészt a költségvetésnek teher, másrészt a lakosság önállótlanodásához vezet, ahhoz, hogy kívülről, ez esetben a brazil kormánytól várják a segítséget. Utóbbiaknak némileg ellentmond az, hogy a Bolsa Familia költségvetése a brazil GDP 0,5 százalékának felel meg,¹³ illetve hogy 2013-ra 1,7 millióan kénytelenek voltak megválni a támogatástól, mivel sikerült anyagi helyzetükön javítani, és már nem feleltek meg a kritériumoknak.¹⁴

A társadalmi felzárkóztatással kapcsolatban Lula ekképp nyilatkozott:

„A legjobb példa egy állam számára nem a könyvekben keresendő. Az anyák adják. Mert ők mindig a leggyengébbre figyelnek. Ha például van egy kis húsdarab náluk, azt a leggyengébbnek fogják adni. Ha maradt még egy kis tej a cumisüvegben, azt is a leggyengébbnek adják. Egy anya mindegyik gyermekéért rajong, mindegyiket szereti, de a leggyengébbet fogja segíteni. Nem a legszebbet és nem is a legokosabbat, hanem azt, aki leginkább szűkséget szenved. Ez az »anyai szellem«. Bevallom, hogy az országot anyai szellemben vezetem, azaz nekünk a legszegényebb embereket kell felkarolnunk.”¹⁵

A jövedelmi egyenlőtlenséget mérő Gini-index Brazíliában a katonai diktatúra 1985-ben bekövetkezett végétől 2000-ig átlagosan 0,59-es, kiugróan magas értéket mutatott. Ugyan akadt néhány kedvezőbb év, a javulás átmeneti jellegű volt, a vagyoni különbségek tartósan bizonyultak. A 21. századtól figyelhető meg hosszabb kedvező tendencia: a Gini-index 0,593-ról (2001) 0,527-re (2012) mérséklődött.¹⁶ Azonban még így is magasabb volt, mint Argentína, Chile vagy Mexikó értékei 2012-ben.¹⁷ 2013-ban a javulás megállt, s kérdés, hogy a jelenlegi világgazdasági helyzetben egyáltalán fenntarthatók-e az elért eredmények. Edmar Bacha brazil közgazdász a hetvenes években megjelent, azóta klaszszikusnak számító írásában Brazília helyét a Kelet és a Nyugat között jelölte ki, és hazáját Belindiának nevezte.¹⁸ Ezt úgy is értelmezhetjük, hogy abban a prosperitásnak Belgium méretű szigetét a szegénység és nyomor India nagyságú tengere veszi körül.¹⁹ A méretarányokon túl azt is érdemes figyelembe venni, hogy a tenger körülöleli, elzárja, és nem hagyja növekedni a szigetet.

12 LEHOCZKI Bernadett: A felemelkedés mátrixa. Brazília a Lula-érában. *Köz-gazdaság*, 2011. 1. sz., 43. o.

13 Uo. 45.

14 Camila NOBREGA: Bolsa-Familia: template for poverty reduction or recipe for dependency? [online], 2013. 11. 05. Forrás: *The Guardian* [2016. 07. 10.]

15 Luis Inacio Lula da Silva. *Presidentes de Latinoamérica*. (Latin-amerikai elnököket bemutató argentin sorozat. Occidente producciones, SADOP – Suterh coproducción. Riporter: Daniel Filmus) [online], 2013. 11. 03. Forrás: YouTube [2016.05.30.]

16 *Brazil – GINI index (World Bank estimate)* [online]. Forrás: IndexMundi [2016. 06. 27.]

17 „Az Eurostat 2012-es adatai alapján Magyarország adózás előtti Gini-indexe 0,466 (46,6%), míg az adózás utáni Gini-indexe 0,272 (27,2%).” Forrás: BÁNFAI Győző: Szegénységi mutatószámok – magyar és nemzetközi példák. *Metszetek*, 2014. 2. sz. 128. o.

18 Edmar L. BACHA: El economista y el rey de Belindia: una fábula para tecnócratas. *Cuadernos de Economía*, 11, Chile, Instituto de Economía, Pontificia Universidad Católica de Chile, 1974. 60–64. o. Az elméletet röviden összefoglalja SOLTÉSZ Béla: *Hátizsákkal Brazíliában. Kalandos útikalauz Riótól az Amazonasig*. Budapest, Európa, 2016, 45. o.

19 *Brazil's Business Belindia* [online], 2015. 02. 28. Forrás: *The Economist* [2016. 06. 27.]

Energiaszektor

Brazília számára az egyik kitörési pontot az energiaszektor jelentheti. Az ország potenciális energia-nagyhatalom. Jelentős kőolaj- és földgázkészletei vannak; az egyik legnagyobb bioüzemanyag-gyártó; vízerőművei segítségével a hazai energiaszükséglet többségét fedezni tudja, és nukleáris technológiával is rendelkezik.

2014-ben Brazília a világot a tizenharmadik, Latin-Amerikában Venezuela és Mexikó után a harmadik legfontosabb kőolaj-kitermelő volt. Készleteit csak Venezuela tartalékai múlják felül Dél-Amerikában. A brazil tartalékok többsége azonban nehezen hozzáférhető, és fejlett technológiát, például tengeri fúrásokat igényelne. Brazíliának földgázkészletei is vannak. Ugyan Mexikó, Argentína és Venezuela után a negyedik legnagyobb latin-amerikai kitermelő, mégis behozatalra szorul.²⁰

Mint említettük, az ország az egyik legfontosabb bioüzemanyag-előállító a világon. Az Amerikai Egyesült Államok és Brazília együtt a világ etanoltermelésének több mint 80 százalékát adják.²¹ Leszakadva, mindössze 6 százalékkal az Európai Unió a harmadik (2014). Míg az Egyesült Államokban az etanolt elsősorban kukoricából állítják elő, a dél-amerikai országban cukornádból nyerik.²² Az ország 27 965 millió liter bioetanolt készített 2010-ben, 29 350 millió litert 2015-ben.²³ S bár Brazília csak a második legnagyobb termelő, nagyjából 25 százalékos világpiaci részesedéssel; többet exportál, mint az Amerikai Egyesült Államok.²⁴ A termék mellett Brazília a technológiát, a részben vagy egészben etanolt használó gépeket és járműveket is piacra viheti, a véges fosszilis energiától, illetve az azt birtokló országoktól kevésbé függő jövőt kínálva. A „puha” etanoldiplomácia a brazil külpolitika szerves része.²⁵

Brazília az 1973-as olajválságot követően kezdte el etanolprogramját, és 1977 óta kötelező a benzinhez etanolt keverni.²⁶ Az etanol aránya az évek során folyamatosan nőtt. 2011 óta a minimumérték 11%, 2015. március 16-a óta pedig a maximum 27,5%.²⁷ 2003-ban jelent meg és nagy népszerűségnek örvend a vegyes üzemű, úgynevezett *flex fuel* autó, amely etanollal, benzinnel, illetve ezek bármilyen arányú keverékével képes működni. A többi gépjármű etanolos benzint tankol.

Brazília biodízelt is gyárt, elsősorban szójaolajból, részben más növényi olajokból (gyapot- és repcemag) illetve újrahasznosított étolajból.²⁸ Termelése nő, 2010-ben 2386

20 *The World Factbook 2015*. Washington D. C., Central Intelligence Agency, 2015.

21 *Going Global. 2015 Ethanol Industry Outlook* [online]. Renewable Fuels Association, Forrás: ethanolrfa.org [2016. 07. 01.]

22 EMŐD István, FÜLE Miklós, TÁNCZOS Katalin, ZÖLDY Máté: A bioetanol magyarországi bevezetésének műszaki, gazdasági és környezetvédelmi feltételei [online], *Magyar Tudomány*, 2005. 3. sz. Forrás: epa.oszk.hu [2016. 07. 11.]

23 Sergio BARROS: Brazil. Biofuels – Ethanol and Biodiesel, Report number BR15006. In *Biofuels annual 2015*. Global Agricultural Information Network (GAIN), 12–13. o.

24 José GOLDEMBERG, Luiz A. Horta NOGUEIRA: *Sweetening the Biofuel Sector: the History of Sugarcane Alcohol in Brazil* [online]. Forrás: *Bioenergy Connection*, 2014. [2016. 06. 22.]

25 LEHOCZKI Bernadett i. m. 51. o.

26 Magyarországon az első világháború után a hagyományos üzemanyagok hiánya miatt nőtt meg az érdeklődés az alternatív források iránt. 1929-ben törvényileg tették kötelezővé, hogy a benzinhez egyötöd arányban víztelenített alkohol kevertessék. Forrás: EMŐD István, FÜLE Miklós, TÁNCZOS Katalin, ZÖLDY Máté i. m.

27 *Biofuels annual 2015*. i. m. 3.

28 Sergio BARROS: Brazil. Report number BR14004. In *Biofuels annual 2014*. Global Agricultural Information Network (GAIN), 18. o.

millió liter biodizélt állított elő, 2015-ben majdnem a dupláját, 4392 millió litert.²⁹ 2014 novembere óta az országban a gázolajhoz 7% biodizélt kevernek.³⁰ Ezt az üzemanyagot csak az egy tonnánál nagyobb teherbírású haszongépjárművek használhatják.³¹

A vízenergia terén is az élvonalba, a legtöbb áramot termelő államok közé tartozik Brazília. Az ország elektromosenergia-szükségletének több mint 75 százalékát is megtermelheti erőművei segítségével.³² Aszályos években – ilyen volt például 2014, a labdarúgó világbajnokság éve – ez az arány csökkenhet. További nehézség, hogy az erőművek elsősorban az Amazonas-medencében, azaz Brazília északi területén működnek, míg az áramra ott van szükség, ahol a lakosság és az ipar koncentrálódik, azaz a déli, délkeleti régióban. Mindezekből következik, hogy akadnak áramkimaradások és általánosságban ellátási nehézségek a nagy távolság miatt, illetve különösen a csapadékban szegényebb hónapokban.³³

Brazília és Paraguay legnagyobb vízerőműve a közös határon épített Itaipu Binacional, amellyel – nem melleleg – a korábbi határvitákat sikerült békésen rendezni egy olyan időszakban, amikor még mindkét országot katonai diktatúra irányította. Az elkészült erőművet 1982-ben avatta fel a két elnök-diktátor: a brazil João Figuerido és a paraguayi Alfredo Stroessner.³⁴ Amikor az Itaipu Binacional 1984-ben megkezdte működését, még mindketten elnökök voltak, egy évvel később azonban Figuerido már kénytelen volt a hatalmat a civileknek átadni; Brazíliában véget ért az 1964 óta tartó katonai uralom.

Az Itaipu erőmű Paraguay elektromos energiafogyasztásának 75 százalékát, Brazília esetében a 15 százalékát fedezi.³⁵ A 21. században készült el a Xingu folyón Brazília második, egyben a világ harmadik legnagyobb vízerőműve, a Belo Monte. Építését viták és tiltakozások övezték, hiszen működése a környezet óriási mértékű átalakításával járna: jelentős területek, többek között legalább 400 négyzetkilométernyi erdő kerülne víz alá,³⁶ ami az ott élő növények és részben állatok pusztulását eredményezné, illetve nagy mennyiségű metángáz szabadulna fel a bomlás során, amely „ártalmas üvegházhatású gáz, [...] a légkörbe kerülve huszonegyszer károsabb, mint a szén-dioxid”.³⁷ Számos törzs életmódjának és hagyományos élőhelyének megváltoztatására kényszerülne, ráadásul az új feltételek mellett (más vízhozam, fokozott maláriaveszély stb.) túlélésük bizonytalan. A gát elleni tiltakozás ikonikus alakjává vált Raoni kayapo törzsfőnök, Jean Pierre Dutilleux és Luiz Carlos Saldanha dokumentumfilmjének hőse (*Raoni: the Fight for the Amazon*, 1978), aki a nyolcvanas évektől kezdve a világ számos országában megfordult, hogy az emberek figyelmét Amazóniára és annak pusztulására felhívja. Nemzetközi összefogással

29 Uo. 19. o.

30 Uo. 23. o.

31 KISMARTONI András: Fű alatt autós nagyhatalom lett Brazília [online], 2014. 07. 10. Forrás: *Origo*, [2016. 06. 29.]

32 Hydropower supplies more than three-quarters of Brazil's electric power [online], 2014. 06. 17. Forrás: U.S. Energy Information Administration [2016. 06. 22.]

33 Uo.

34 1954 és 1989 között, 35 éven át állt Paraguay élén; ezáltal ő az a dél-amerikai diktátor, aki a leghosszabb ideig hatalmon tudott maradni.

35 Itaipu binacional [online]. Forrás: *itaipu.gov.br* [2016. 07. 05.]

36 Belo Monte Facts. 10 Myths the Brazilian Government Wants you to Believe about Belo Monte [online]. Forrás: *Amazon Watch* [2016. 07. 05.]

37 Biogáz és metángáz hasznosítás [online]. Forrás: ENER-G, Energia Technológia Zrt. [2016. 07. 05.]

sikerült egy 180 000 négyzetkilométeres nemzeti parkot kialakítani a Xingu folyó mentén,³⁸ azonban az erőmű megépült, mára üzemképes, s csak a működési engedélyre vár.

Braziliában Angra dos Reis település mellett, Rio de Janeirótól 130 kilométerre³⁹ két atomerőmű – Angra 1 és Angra 2 – található. Ezek az országos energiaszükséglet csekély, mindössze 3 százalékát állítják elő. A jövőben azonban, talán a vízerőművekkel kapcsolatos tiltakozások, részben azoknak az időjárással és hosszú távon a klímaváltozással kapcsolatos kapacitásmódosulásai, részben pedig Brazília közép-, illetve nagyhatalmi ambíciói miatt a nukleáris energia fokozottabb igénybevételével számolhatunk. Már épül Brazília harmadik atomerőműve; a 2020-as évek végére pedig négy újat szeretnének.⁴⁰ A nukleáris technológiával kapcsolatban a brazil vezetés nem csak erőművekben gondolkodik. „Brazília az egyetlen ország a világon, amelynek van atomtengeralattjáró-programja,⁴¹ ugyanakkor nincs atomfegyvere.”⁴²

Gazdasági tendenciák

Brazília a 21. század elején nemcsak a világ tíz legnagyobb gazdasága közé tartozott, hanem 2011-re sikerült a 6. helyre felverekednie magát, maga mögé utasítva ezzel az Egyesült Királyságot.⁴³ Fejlődő ország helyett feltörekvő államként (*emerging state*) emlegették, amely példát mutathat másoknak a perifériáról való kitörésre.

Brazília azonban, a fejlődő országokhoz hasonlóan, továbbra is nagyban függ a nyersanyagoktól. Az európai hódítástól kezdve egy-egy termék határozta meg az exportot – (brazil)fa, cukor, arany, kávé és szója –, és ezek ciklikusan váltották egymást a portugál korona, később a világpiac igényeinek megfelelően.⁴⁴ Manapság Brazília exportja már diverzifikáltabb, nem egy árucikktől függ, azonban továbbra sem elhanyagolható a mezőgazdasági termékek (például a kávé és a szója) és a bányászat (nióbbium, vermikulit, vasérc, tantál, mangán stb.) szerepe.⁴⁵

A kormány túlköltekezése, a nyersanyagok árának zuhanása, illetve az irántuk való kereslet csökkenése és különösen a kínai gazdasági fejlődés lelassulása⁴⁶ kedvezőtlen hatást

38 *Fund Raising For Xingu National Indio Park* [online]. Forrás: *Rainforest*, Non Profit Organization of Amazon Rainforest Foundation Japan [2016. 07. 14.]

39 *International Atomic Energy Agency, International Nuclear Information System: Nuclear Installations* [online], Second National Report of Brazil, 4–10. o. Forrás: *iaea.org* [2016. 07. 05.]

40 *Nuclear Power in Brazil* [online]. Forrás: *World Nuclear Association website* [2016. 07. 05.]

41 A brazil biztonságpolitikáról és az ország nukleáristengeralattjáró-programjáról részletesen lásd SCHEINRING Endre: Átbújni az atomsorompó alatt? Brazília nukleáris tengeralattjáró programja. *Sereg Szemle: A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság folyóirata*, XI, 2013. 2–3. sz. 234–243. o.; és VOGEL Dávid: *Brazília biztonságpolitikája: törekvés a nagyhatalmi státusz megszerzésére*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktori értekezés, 2013.

42 Togzhan KASSENOVA: *Turbulent Times for Brazil's Nuclear Project* [online], 2015. 10. 29. Forrás: *Carnegie Endowment for International Peace* [2016. 07. 05.]

43 *Brazil 'overtakes UK's economy'* [online], 2012. 03. 06. Forrás: *BBC news* [2016. 06. 23.]

44 HORVÁTH Gyula: *Ültetvény és politika. Tanulmányok Brazília történetéből*. Szeged, SZTE, 1996, 9–17. o.

45 Brazília világgazdasági részesedése és helyezése – világviszonylatban – a kitermelés mennyisége alapján 2013-ban: nióbbium (90%, első); vermikulit (15%, harmadik); vasérc (10%, harmadik) tantál (12%, negyedik) és mangán (6%, ötödik). Adatok forrása: YADIRA SOTO-VIRUET: *The Mineral Industry of Brazil*. In *2013 Minerals Yearbook*, U.S. Geological Survey, 2016.

46 Erre utal a kínai GDP-növekedés csökkenő üteme: 10,61% (2010); 9,46% (2011); 7,7% (2012 és 2013); 7,3% (2014) és 6,9% (2015). *The World Factbook* és a *Statista*, The Statistics Portal adatai [2016. 07. 01.] A kínai gazdaság változásai érzékenyen érinthetik Braziliát, hiszen számára Kína kulcsfontosságú partner. Fordítva azonban ugyanez nem mondható el Kínát intenzívebb kereskedelmi szálak fűzik más ázsiai országokhoz és az Amerikai Egyesült Államokhoz, mint Brazíliahoz.

gyakoroltak a brazil gazdasági folyamatokra.⁴⁷ Kína Brazília legfontosabb kereskedelmi partnere. A brazil export 19,1 százaléka ment Kínába, míg az import 18,1 százaléka származott az ázsiai országból (2014).⁴⁸ Ezáltal Kína a többi országot, köztük az Amerikai Egyesült Államokat is lehagyta, utóbbi második mind a brazil kivitel, mind a brazil behozatal területén; részesedése 12,6, illetve 15,3%.

Brazília külkereskedelme – kiemelkedő partnerek

ezer dollár	Kína		Amerikai Egyesült Államok		India	
	export	import	export	import	export	import
2010	30 752 356	25 535 684	19 240 185	27 200 503	3 481 121	4 234 159
2013	46 026 153	37 302 150	24 865 953	36 280 346	3 130 073	6 357 300
2015	35 607 524	30 719 405	24 215 974	26 761 654	3 617 449	4 289 580

Forrás: Brazil: Trade Balance with China, the United States and India, Trade Balance (thousands of dollars), series 101 [online] Forrás: cepal.org [2016. 06. 20.]

Az új évezred kezdetén Brazília „bezzegországnak” számított.⁴⁹ 2003 és 2005 között átlagosan 5 százalékos GDP-növekedést produkált; a pénzügyi válság későn érte el, és azon országok közé tartozott, amelyek a leghamarabb jutottak ki belőle. A 2009-es stagnálást követően Brazília kiugróan magas, 7,5 százalékos GDP-növekedést könyvelhetett el (2010). Utána azonban a növekedés lelassult, majd negatívba fordult (2011: 3,9%; 2012: 1,9%; 2013: 3%; 2014: 0,1 és 2015: -3,8%);⁵⁰ és megugrott a költségvetési hiány (2013: 3%; 2014: 6% és 2015: 10,3%).⁵¹ A hitelminősítők rosszabb besorolásba helyezték az országot: jelenleg mind a Fitch, mind az S&P BB kategóriában tartja nyilván, a jövőbeli kilátásokat pedig negatívan értékeli (2016).⁵² Az utóbbi pár évben Brazília visszacsúszott a világ legnagyobb gazdaságai között. Jelenleg a nyolcadik, az Egyesült Királyság és India is megelőzték.⁵³

A nemzetközi sajtó nem rejtette véka alá a brazil teljesítménnyel kapcsolatos elégedetlenségét, sőt, szinte divattá vált az országot kritizálni a gazdasági és az azzal párhuzamosan kialakuló politikai válság miatt. Néhány cím a *The Economist* hasábjairól: Brazília az ingoványban (2015. 02. 28.); Recesszió vár Brazíliára – a titán összeomlik (2015. 02. 28.); Brazíliát kiselejtették (2015. 09. 10.); Dilma katasztrófái (2015. 12. 05.); Brazília bukása; Orvosolhatatlan a brazil válság? (2016. 01. 02.); Brazília a szakadék szélén táncol (2016. 01. 30.); A legnagyobb tüntetések Brazíliában a katonai diktatúra óta (2016. 03. 14.); Brazil politikai válság – a legsötétebb pillanat (2016. 04. 21.); Brazília – a nagy árulás (2016. 04. 23.).

47 Száz éve nem volt ekkora bajban Brazília [online], 2016. 01. 11. Forrás: *Portfolio* [2016. 06. 20.]

48 *The World Factbook 2015, i. m.*

49 Az előzményekhez – gazdasági folyamatok a kilencvenes évek közepétől 2003-ig – lásd: Buzás Sándor: Brazília 2003: Valami elkezdődött?! *MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Kihívások*, 172. sz., 2004. 1–11. o.

50 GDP growth (annual %), Overview per country. Brazil [online]. Forrás: The World Bank, A legutolsó adat *The World Factbook 2015*.

51 Country Report: Brazil. Still in deep recession in 2016 [online]. Forrás: Euler Hermes [2016. 07. 05.]

52 Brazil. Credit Rating [online]. Forrás: *tradingeconomics.com* [2016. 07. 05.]

53 World's largest economies [online]. Forrás: *CNN Money* [2016. 07. 05.]

A Magyarországon megjelenő írások is hasonlóan sötét képet festettek. Például: Száz éve nem volt ekkora bajban Brazília (*Portfolio*, 2016. 01.11.); Brutális recesszió jöhet Brazíliában (*HVG*, 2015. 10. 06.); Pénzügyi szükségállapot (*HVG*, 2016. 06. 22.); „Nem politikusok vezetik az országunkat, hanem tolvajok” (*NOL*, 2015. 09. 04.).

A brazil közvélemény és politikai élet változásai

Manapság a brazilok is egyre elégedetlenebbek. Máshogy volt ez öt-hat éve, amikor növekvő önbecsülés és az ország vezetésébe vetett bizalom volt jellemző. A lakosok véleményének alakulását a *Latinobarometro* felmérései segítségével próbálom rekonstruálni.⁵⁴

A brazilok többsége 2010 táján úgy vélekedett, hogy Brazília fejlődik (2008: 58%; 2009: 66%; 2010: 68% és 2011: 52%), azaz jó úton halad. 2006 és 2013 között az ország elnökét a brazilok több mint 50 százaléka támogatta. Kiugróan magas értékek – 2008: 79%; 2009: 85% és 2010: 87% – köthetők Luiz Inácio Lula de Silva második elnöki ciklusához (2007. január 1. – 2011. január 1.). 2010-ben a megkérdezett lakosok egyharmada (32,2%) tartotta Brazíliát Latin-Amerika vezető államának. Brazília megelőzte a listán szintén szereplő Amerikai Egyesült Államokat, illetve a többi latin-amerikai országot.

Öt évvel később ugyan Brazília még mindig a lista élén végzett, azonban csak 24,6 százalékot kapott. Az önbizalom szertefoszlását és a válság beköszöntét egyéb közvélemény-kutatási eredmények is jelzik.

Brazil vélemények az ország fejlődéséről

Az ország	2011	2013	2015
halad előre	52%	33%	16%
stagnál	36%	48%	50%
visszaesik	9%	17%	32%

Forrás: *Economía, Expectativas del desarrollo, Imagen del progreso del país* [online]. Forrás: *latinobarometro.org* [2016. 07. 05.]

Az ország teljesítményével elégedetlenek – a stagnál és visszaesik válaszokat adók – aránya nagymértékben nőtt (2011: 45%; 2013: 65,5% és 2015: 82%). A politikai életből való kiábrándultság egyre általánosabb. A brazilok közel fele gondolja úgy, hogy a pártok rosszul működnek (47% 2006-ban és 2007-ben, 43% 2015-ben), s azok aránya, akik szerint a pártok nagyon rosszul teljesítenek, 2015-ben 36 százalékra ugrott. Következésképpen az utóbbi esztendőben az elégedetlenek közé a lakosság 79 százalékát sorolhatjuk.

Az elnökbe vetett bizalom megcsappant; 2015-ben a lakosság 66 százaléka fejezte ki nemtetszését Dilma Rousseffel kapcsolatban, és csak 29 százalék támogatta. A brazil állami olajvállalat (Petrobras) körüli korrupciós botrányok (korábban az igazgatótanács tagja volt és energetikaügyi miniszter), a megaberuházásokkal járó olyan presztízisprojektek, mint a 2014-es labdarúgó-világbajnokság vagy a 2016-os nyári olimpiai játékok, a gazda-

⁵⁴ *Análisis online* [online]. Forrás: *latinobarometro.org* [2016. 07. 05.]

sági visszaesés és a társadalmi felzárkóztatással kapcsolatos apadó figyelem, illetve lehetőségek mind hozzájárultak ahhoz, hogy a *presidenta* a lakosság és a kongresszus támogatását is elvesztette. Impeachment-eljárást indítottak ellene, és a szenátus 2016. május 12-én hat hónapra – amíg a vizsgálatok tartanak – felfüggesztette hivatalából. Az ország vezetése ideiglenes jelleggel az alelnök, Michel Temer kezébe került. „Ám ellene is kezdeményezték az elmozdítási eljárást, ugyanazon vádak miatt, mint Rousseff esetében [költésvetési hiány eltussolása, ezáltal a választók megtévesztése a legutóbbi, 2014-es választások idején].⁵⁵ Ha ő is elbukik, a szintén a centrista PMDB-t⁵⁶ képviselő Eudardo Cunha házelnök foglalja el ideiglenesen az elnöki posztot, ám őt pénzmosással és korrupcióval vádolják. A szenátus elnöke, Renan Calheiros a negyedik a sorban, ellene – miért másért? – korrupció miatt folyik vizsgálat.”⁵⁷

Jelenleg a lakosok a korrupciót tartják az ország legégetőbb problémájának. A mostanéhoz hasonlóan magas értékeket (22,5%) ért el a korrupció a „kihívások listáján” 2007-ben (19%) és 2005-ben (20,1%). Ugyanakkor voltak évek, amikor a brazilok igen csekély százaléka tartotta fontosnak (2004: 2,8% és 2010: 2,9%). A korrupció helyi értékelése tehát nagy ingadozást mutat. A CPI-indexben ugyanakkor nem figyelhető meg ekkora mozgás, az utóbbi öt évben (2011–2015) Brazíliát a 70. hely környékén találhatjuk. 2015-ben 76., ennél azonban volt már rosszabb eredménye (2008-ban 80. hely). A Global Corruption Barometer 2010/11-es felmérése szerint egy év alatt a brazil lakosság 4 százaléka fizetett kenőpénzt.⁵⁸ Összehasonlításképpen: a mexikóiak 31 százaléka adott *mordidát*.⁵⁹

A korrupció kevésbé érinti a brazil átlagember hétköznapijait, mint a mexikóiakét, a politikai élettől azonban, úgy tűnik, elválaszthatatlan. Fernando Collor de Mello a katonai diktatúra után Brazília első, közvetlenül a lakosság által megválasztott elnöke volt (1989), s szintén az első, aki ellen impeachment-eljárás indult. Mandátumáról 1992-ben lemondott, a korrupció gyanúja miatt indult eljárást azonban már ez sem tudta megállítani. A szenátus bűnösnek találta, s nyolc évre eltiltotta a közéletől az akkor 43 éves politikust. A kétezres években visszatért a politikai arénába, 2007 óta szenátor. Az ország északkeleti részén található, kicsiny, mintegy 3 milliós Alagoas állam lakosai választották meg 2006-ban és 2014-ben. Collor de Mello így azok közé tartozik, akik szavazhatnak majd Dilma Rousseff ügyében.⁶⁰

55 Dilma Rousseff első győzelmét a 2010-es elnökválasztáson aratta. Az első körben Rousseff és José Serra szereztek meg a legtöbb szavazatot (az összes voks 46,9, illetve 32,6 százalékát). Mivel senki nem érte el az 50 százalékot, második fordulóra került sor, amelyben Rousseff 56,1 százalékra növelte támogatottságát; több mint 55 millió szavazó voksolt rá. 2014-ben szintén Dilma Rousseff kapta a legtöbb szavazatot, de csak a lakosság 41,6 százaléka támogatta újabb mandátumát. Ezért újra második fordulóra került sor, amelyben minimális különbséggel (51,6 vs. 48,4%) győzedelmeskedett. A kihívó Aécio Neves volt, a katonai diktatúra után 1985-ben Brazília első civil elnökévé választott, de hivatalba lépése előtt elhalálozott Tancredo Neves unokája; 2003 és 2010 között Minas Gerais állam kormányzója. A választási adatok forrása: Elections resources on the internet. Federal Elections in Brazil, Results Lookup [online]. Forrás: *electionresources.org* [2016. 06.22.]

56 Partido do Movimento Democrático Brasileiro (Brazil Demokratikus Mozgalom Pártja).

57 KARAFIÁTH Luca, KÖRÖSI Ivett: „Isten mégsem volt brazil” – káosz az olimpia előtt [online], 2016. 04. 12. Forrás: *NOL* [2016. 07. 01.]

58 Transparency International: Corruption by Country. Brazil. Public Opinion [online]. Forrás: *transparency.org* [2016. 07. 01.]

59 Transparency International: Corruption by Country. Mexico. Public Opinion [online]. Forrás: *transparency.org* [2016. 07. 05.]

60 Cómo fue el juicio político a Fernando Collor de Mello, el primero en la historia de Brasil y América Latina [online], 2016. 04. 16. Forrás: *BBC Mundo* [2016. 07. 01.]

Az említett eljárások egyrészt mutatják azt, hogy a politikai életben komoly tökéletlenségek vannak, másrészt viszont az, hogy vezető személyeket felelősségre lehet vonni, mégis a brazil demokratikus berendezkedés vitalitására utal. Fernando Collor de Mello korrupciós ügye talán rosszabbkor nem is jöhetett volna: alig pár évvel azután robbant ki, hogy a katonai junta, amely 1964 és 1985 között irányította az országot, átadta a hatalmat. Mégis, az impeachment-eljárást nem követte visszarendeződés, Brazíliát továbbra is civilek irányították, akik választások révén kerültek pozícióikba. A jelenlegi, Dilma Rousseffel szembeni impeachment részben egybeesik a XXXI. nyári olimpiai játékokkal, következképpen kihathat a Rióban megrendezésre kerülő sporteseményre. Illetve, amikor a világ figyelme – végre – Brazília felé irányul, nemcsak azt látja majd, amit a brazil vezetés láttatni szeretne, hanem valószínűleg azt is, amit az ország nem szívesen mutat magáról. A nemzetközi média az olimpia mellett minden bizonnyal a brazil politikai-gazdasági válságról is tudósít majd.

Sportesemények

2009-ben Koppenhágában Luiz Inácio Lula de Silva brazil elnök a Rio de Janeiro mellett elmondott beszédében többek között így fogalmazott:

„Büszkén képviselem itt több mint 190 millió brazil reményét és álmát. [...] Sokan most a televízión követnek minket, a copacabanai homokos strand nagy kivetítőit és a São Pauló-i kirakatokat nézve, vagy éppen az Amazonas partján, kisebb készülékek segítségével. Mind Rio de Janeiróért szorítanak. [...] Amikor az olimpiai öt karikára nézek, a saját országomat látom, olyan férfiak és nők Brazíliáját, ahol az összes kontinens találkozik. Élnek itt amerikaiak, európaiak, afrikaiak és ázsiaiak. Büszkéek a gyökereikre, és még büszkébbek arra, hogy brazilok. [...] Eljött a mi időnk. Brazília az egyetlen a világ tíz legnagyobb gazdasága közül, amely nem rendezett olimpiát, illetve paralimpiát. Azon országok közül, amelyek most a rendezés jogáért vetélkednek, csak nekünk nem jutott ki még ez a megtiszteltetés. A többieknek tehát a következő csak egy újabb olimpia lenne, nekünk viszont páratlan lehetőség. Növelné a brazilok önbecsülését, konszolidálná a frissen elért eredményeket, inspirációt és lökést adna az ország további fejlődéséhez. Ez a pályázat nemcsak a sajátunk, hanem Dél-Amerikáé is. [...] Egy kontinensé, ahol sosem volt még olimpia. [...]”⁶¹

A brazil vezetés egyre nagyobb szabású sportesemények megrendezésével készült az olimpiára. 2007-ben Brazíliában tartották a Pánamerikai Játékokat: 42 ország képviseltette magát, több mint 5000 sportoló mérte össze erejét. 2013-ban tartották a Konföderációs Kupát, majd 2014-ben Brazília rendezte a labdarúgó-világbajnokságot. A tapasztalatszerzés mellett azonban, úgy tűnik, az erőpróbák, különösen a 2014-es vébé, kimerítették azokat a pénzügyi és egyéb tartalékokat, amelyekre most az olimpia miatt nagy szükség lenne.

A labdarúgó-világbajnokság alkalmából Brazília 3609 millió dollárt költött stadionokra,⁶² többet, mint eddig bármely más rendező ország.⁶³ Az összköltségek meghaladták a 11 milli-

61 Rio 2016 - Lula's Speech (English subtitled) and Olympic Bid Video [online], 2009. 11. 11. Forrás: *YouTube* [2016. 06. 01.]

62 VICTOR MATHESON: *Were the Billions Brazil Spent on World Cup Stadiums Worth It?* [online], 2014. 06. 28. Forrás: *fivethirtyeight.com* [2016. 07. 10.]

63 Németország 1905 millió (2006), Dél-Afrika 2120 millió (2010).

árd dollárt,⁶⁴ és jelentősen megterhelték a költségvetést egy olyan időszakban, amikor a gazdaságilag kedvezőbb évek már elmúltak. Megszorítások következtek, amelyek rendkívül népszerűtlenek voltak, csakúgy, mint az, hogy a sportlétesítmények prioritást élveztek a lakosság által várt és elvárt infrastrukturális fejlesztésekkel szemben; utóbbiak egy része nem vagy nem időben készült el. Ráadásul a kormány – elsősorban a jobb imázs érdekében – megpróbálta a favelák egy részét kényszerkilakoltatásokkal eltüntetni a turisták és a világ szeme elől. A vébé beruházásaival kapcsolatos korrupciós botrány már csak olaj volt a tűzre. Tüntetésorozat kezdődött, az addig oly népszerű kormánypárt támogatottsága jelentősen megcsappant.

Maga a világbajnokság sem tudta kárpótolni a brazilokat. Azt, hogy a *hexa* nem sikerült, azaz hogy Brazília nem lett hatodszorra is világbajnok, még megbocsátották volna a helyiek, de a 7:1-es vereség a német válogatottal szemben túlságosan is megalázó volt. A Belo Horizontéban lejátszott meccs számos brazilban az 1950-es, szintén Brazíliában rendezett vébét idézte fel, amikor is a brazil válogatott a riói Maracaná stadionban lejátszott döntőben a várakozásokkal ellentétben alulmaradt Uruguay csapatával szemben. Az volt az úgynevezett *Maracanaço*. Ennek mintájára a Mineirão stadionban elszenvedett 2014-es vereség a *Mineiraço* nevet kapta.

„Összességében tehát a 2014-es vébé elég rossz ízt hagyott a brazil szájukban. Szimbóluma lett a túlzott remények és hatalmasra fújt önbizalom kipukkadásának. A keserű tapasztalatok pedig az olimpia iránti lelkesedést is megtépázták.”⁶⁵

Ráadásul elfogyott a pénz. 2016 júniusában Rio de Janeiro állam kormányzója pénzügyi szükségállapotot jelentett be. Fizetés nélkül maradtak a tanárok, kórházi dolgozók, sőt a tűzoltók és a rendőrök is. A város repterén megjelent a *Welcome to hell* felirat, utalva a várható rendőri sztrájkra.⁶⁶ A kormány gyorssegélyt folyósított Riónak, illetve kirendelték a katonaságot az utcákra. Ami még próbának számított július 9-én, az a tervek szerint július 24. és szeptember 18. között mindennaposá válik a városban: a közrendet mintegy 85 000 egyenruhás, főleg a hadsereg tagjai őrzik majd.⁶⁷

A hadsereg bevetése számos negatív következménnyel járhat, például emberijog-sértések növekedése, illetve, ha a közrend fenntartása hosszú távon a hadsereg feladata, fennáll annak a veszélye, hogy a fegyveres testület hajlamossá válik más, eredeti hatáskörétől eltérő területeken is fellépni, akár a politikában is. Ugyanakkor a hadsereg más sportesemények alkalmával már „bizonyított”, valószínű tehát, hogy 2016-ban Rióban is helytáll. Ehhez jelentős politikai támogatást is élvez, hiszen az új brazil vezetésnek egyszerre presztízs- és létkérdés a zökkenőmentes olimpia.

Annak idején Lula brazil elnök a következőképpen csipkelődött amerikai kollégájával: „Mindannyiunkra annak alapján fognak emlékezni, amit tett. Megkérdeztem Bush elnöktől, hogy szeretné-e, hogy csak Irak miatt gondoljanak vissza rá, vagy úgy is be akar bevonulni a történelembe, mint egy olyan ország elnöke [...], amely segített a harmadik világon.”⁶⁸ Ha most Michel Temer ügyvivő brazil elnököt faggatnánk arról, hogy miként

64 14 milliárd szerepel ZUBOR Zalán: *Túlvállalta magát az olimpiával Brazília* [origo], 2016. 06. 14. Forrás: *Origo* [2016. 07. 10.] cikkében.

65 SOLTÉSZ Béla: *i.m.* 95.

66 *Rio 2016: 'Welcome to Hell' warn police* [online], 2016. 06. 28. Forrás: *BBC Trending* [2016. 07. 14.]

67 *Armored cars, soldiers in camouflage secure Rio Olympics* [online], 2016. 07. 10. Forrás: *Fox News* [2016. 07. 10.]

68 *Soundbite Central: President Luiz Inacio Lula de Silva* [online], 2007. 09. 13. Forrás: *YouTube* [2016. 07. 16.]

szeretne a történelemlapok lapjain megjelenni, minden bizonnyal prominens helyet kapna válaszában az olimpia sikeres megrendezése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adam STEPAN: *Wide Angle: Brazil in Black and White*. PBS, 2007.
[Análisis online](#) [online]. Forrás: *latinobarometro.org* [2016. 07. 05.]
- [Armored cars, soldiers in camouflage secure Rio Olympics](#) [online], 2016. 07. 10. Forrás: *Fox News* [2016. 07. 10.]
- ARTNER Annamária: A perifériás fejlődés anatómiájához – Brazília. *Eszmélet*, 25. évf., 98. szám, 2013.
- Edmar L. BACHA: El economista y el rey de Belindia: una fábula para tecnócratas. *Cuadernos de Economía*, 11, Chile, Instituto de Economía, Pontificia Universidad Católica de Chile, 1974.
- BÁNFALVI Győző: Szegénységi mutatószámok – magyar és nemzetközi példák. *Metszetek*, 2014. 2. sz.
- Sergio BARROS: Brazil. Biofuels – Ethanol and Biodiesel, Report number BR15006. In *Biofuels annual 2015*. Global Agricultural Information Network (GAIN).
- Sergio BARROS: Brazil. Report number BR14004. In *Biofuels annual 2014*. Global Agricultural Information Network (GAIN).
- [Belo Monte Facts. 10 Myths the Brazilian Government Wants you to Believe about Belo Monte](#)[online]. Forrás: *Amazon Watch* [2016. 07. 05.]
- [Biógáz- és metángáz-hasznosítás](#) [online]. Forrás: ENER-G, Energia Technológia Zrt. [2016. 07. 05.]
- [Brazil – GINI index \(World Bank estimate\)](#). [online]. Forrás: *IndexMundi* [2016. 06. 27.]
- [Brazil ‚overtakes UK’s economy’](#) [online], 2012. 03. 06. Forrás: *BBC news* [2016. 06. 23.]
- [Brazil. Credit Rating](#) [online]. Forrás: *tradingeconomics.com* [2016. 07. 05.]
- [Brazil: Trade Balance with China, the United States and India, Trade Balance \(thousands of dollars\)](#), series 101 [online] Forrás: *cepal.org* [2016. 06. 20.]
- [Brazil’s Business Belindia](#) [online], 2015. 02. 28. Forrás: *The Economist* [2016. 06. 27.]
- BUZÁS Sándor: Brazília 2003: Valami elkezdődött?! *MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Kihívások*, 172. sz. 2004. 1–11. o.
- [Cómo fue el juicio político a Fernando Collor de Mello, el primero en la historia de Brasil y América Latina](#) [online], 2016. 04. 16. Forrás: *BBC Mundo* [2016. 07. 01.]
- [Country Report: Brazil. Still in deep recession in 2016](#) [online]. Forrás: Euler Hermes [2016. 07. 05.]
- [Economía, Expectativas del desarrollo, Imagen del progreso del país](#) [online]. Forrás: *latinobarometro.org* [2016. 07. 05.]
- [Elections resources on the internet. Federal Elections in Brazil, Results Lookup](#) [online]. Forrás: *electionresources.org* [2016. 06. 22.]
- EMŐD István, FÜLE Miklós, TÁNCZOS Katalin, ZÖLDY Máté: [A bioetanol magyarországi bevezetésének műszaki, gazdasági és környezetvédelmi feltételei](#) [online], *Magyar Tudomány*, 2005. 3. sz. Forrás: *epa.oszk.hu* [2016. 07. 11.]
- Taylor EVENSEN: [Affirmative Action in Brazil: Is Brazil a Racial Democracy?](#) [online], 2014. 02. 17. Forrás: Think Tanks and Civil Societies Program, University of Pennsylvania [2016. 06. 29.]
- [Fund Raising For Xingu National Indio Park](#) [online]. Forrás: *Rainforest*, Non Profit Organization of Amazon Rainforest Foundation Japan [2016. 07. 14.]
- [Going Global. 2015 Ethanol Industry Outlook](#) [online], Renewable Fuels Association. Forrás: *ethanolrfa.org* [2016. 07. 01.]
- José GOLDEMBERG, Luiz A. Horta NOGUEIRA: [Sweetening the Biofuel Sector: the History of Sugarcane Alcohol in Brazil](#) [online]. Forrás: Bioenergy Connection, 2014. [2016. 06. 22.]
- HORVÁTH Gyula: Ültetvény és politika. Tanulmányok Brazília történetéből. Szeged, SZTE, 1996.
- [Hydropower supplies more than three-quarters of Brazil’s electric power](#) [online], 2014. 06. 17. Forrás: U.S. Energy Information Administration [2016. 06. 22.]

- [Income share held by highest 10% - country ranking](#) [online]. Forrás: *IndexMundi* [2016. 06. 29.]
- [Income share held by lowest 10% - country ranking](#) [online]. Forrás: *IndexMundi* [2016. 06. 29.]
- [International Atomic Energy Agency, International Nuclear Information System: Nuclear Installations](#) [online], Second National Report of Brazil, 4–10. o. Forrás: *iaea.org* [2016. 07. 05.]
- [Itaipu binacional](#) [online]. Forrás: *itaipu.gov.br* [2016. 07. 05.]
- KARAFIÁTH Luca, KÖRÖSI Ivett: „Isten mégsem volt brazil” – káosz az olimpia előtt [online], 2016. 04. 12. Forrás: *NOL* [2016. 07. 01.]
- Togzhan KASSENOVA: [Turbulent Times for Brazil's Nuclear Project](#) [online], 2015. 10. 29. Forrás: Carnegie Endowment for International Peace [2016. 07. 05.]
- KISMARTONI András: [Fű alatt autós nagyhatalom lett Brazília](#) [online], 2014. 07. 10. Forrás: *Origo* [2016. 06. 29.]
- LEHOCZKI Bernadett: A felemelkedés mátrixa. Brazília a Lula-érában. *Köz-gazdaság*, 2011. 1. sz.
- LEHOCZKI Bernadett: Latin-Amerika és Brazília az átalakuló világrendben. In GRÜNHUT Zoltán, VÖRÖS Zoltán (szerk.): *Az átalakuló világrend küszöbén*. Pécs, Publikon, 2013, 255–274. o.
- [Los negros son mayoría en el norte de Brasil y los blancos en el sur](#) [online], 2013. 11. 06. Forrás: *El Nacional* (Venezuela) [2016. 06. 29.]
- [Luis Inacio Lula da Silva. Presidentes de Latinoamérica](#) (Latin-amerikai elnököket bemutató argentin sorozat. Occidente producciones, SADOP – Suterh coproducción. Riporter: Daniel FILMUS) [online], 2013. 11. 03. Forrás: *YouTube* [2016. 05. 30.]
- VICTOR MATHESON: [Were the Billions Brazil Spent on World Cup Stadiums Worth It?](#) [online], 2014. 06. 28. Forrás: *fivethirtyeight.com* [2016. 07. 10.]
- CAMILA NOBREGA: [Bolsa-Família: template for poverty reduction or recipe for dependency?](#) [online], 2013. 11. 05. Forrás: *The Guardian* [2016. 07. 10.]
- [Nuclear Power in Brazil.](#) [online]. Forrás: World Nuclear Association website [2016. 07. 05.]
- PROBÁLD Ferenc: *Amerika regionális földrajza*. Budapest, Trefort Kiadó, 2004.
- [Race in Brazil. Affirming a divide. Black Brazilians are much worse off than they should be. But what is the best way to remedy that?](#) [online], 2012. 01. 28. Forrás: *The Economist* [2016. 06. 29.]
- RICZ Judit: *A fejlődés új paradigmája*. Debrecen, Debreceni Egyetem, Közgazdaságtudományi Doktori Iskola, doktori értekezés, 2008.
- [Rio 2016 - Lula's Speech \(English subtitled\) and Olympic Bid Video](#) [online], 2009. 11. 11. Forrás: *YouTube* [2016. 06. 01.]
- [Rio 2016: 'Welcome to Hell' warn police](#) [online], 2016. 06. 28. Forrás: *BBC Trending* [2016. 07. 14.]
- SCHEINRING Endre: A fegyveres erők szerepe Brazília jelenlegi kül- és biztonságpolitikájában. *Kül-Világ*, 9, 2012. 3. sz. 34–48. o.
- SCHEINRING Endre: Átbújni az atomsorompó alatt? Brazília nukleáristengeralattjáró-programja. *Sereg Szemle: A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság folyóirata* XI, 2013. 2–3. sz. 234–243. o.
- SOLTÉSZ Béla: *Hátizsákkal Brazíliában. Kalandos útikalauz Riótól az Amazonasig*. Budapest, Európa, 2016.
- YADIRA SOTO-VIRUET: The Mineral Industry of Brazil. In *2013 Minerals Yearbook*, U.S. Geological Survey, 2016.
- [Soundbite Central: President Luiz Inacio Lula de Silva](#) [online], 2007. 09. 13. Forrás: *YouTube* [2016. 07. 16.]
- [Száz éve nem volt ekkora bajban Brazília](#) [online], 2016. 01. 11. Forrás: *Portfolio* [2016. 06. 20.]
- The World Factbook 2015*. Washington D. C., Central Intelligence Agency, 2015.
- Transparency International: [Corruption by Country. Brazil. Public Opinion](#) [online], Forrás: *transparency.org* [2016. 07. 01.]
- Transparency International: [Corruption by Country. Mexico. Public Opinion](#) [online]. Forrás: *transparency.org* [2016. 07. 05.]
- VOGEL Dávid: *Brazília biztonságpolitikája: törekvés a nagyhatalmi státusz megszerzésére*. Budapest, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktori értekezés, 2013.
- [World's largest economies](#) [online], Forrás: *CNN Money* [2016. 07. 05.]
- ZUBOR Zalán: [Túlvállalta magát az olimpiával Brazília](#) [origo], 2016. 06. 14. Forrás: *Origo* [2016. 07. 10.]